

Biztonság a modern kor előtt és a jelenben¹

SZEMLE

A békekutatás (polemológia és konfliktológia) mint önálló diszciplína a 20. század második fele óta fontos szegmensét képezi a történeti kutatásoknak, a nemzetközi kapcsolatok vizsgálatának. A háborúk okainak és következményeinek kutatása – a nemzetközi konfliktusok békés úton való megoldása céljából – a jelenkorban is elsődleges feladatnak bizonyul. Az Észak-Rajna–Vesztfáliai Tudományos és Művészeti Akadémián tudományos konferencia keretén belül ismertették a békekutatás történeti vizsgálatában elért eredményeket. A 2012. november 15-én Düsseldorfban megrendezett konferencia központi témája a biztonság volt. A tanácskozás előadásait a most bemutatandó kötetbe rendezték.

Wolfgang Dieter Lebek köszöntőbeszéde meghatározta a konferencia tárgyát, a békeproblematikákat, kiemelte a biztonságra való törekvés fontosságát a nemzetközi biztonság megteremtése érdekében a kora újkortól kezdve. Lebek két jelentős kutatási munkát említett. Az egyik fontos projekt az *Acta Pacis Westphalicae* kritikai kiadása, amely a *Nordrhein-Westfälische Akademie der Wissenschaften und Künste* támogatásával valósult meg. A másik kutatói vállalkozás pedig az előzőhöz hasonlóan a bonni egyetemhez kapcsolódó *Zentrum für Historische Friedensforschung* (Történeti Békekutató Központ). Ez utóbbi kutatóintézet fontos feladata a békék biztonságpolitikai vizsgálata.

A kötetben a köszöntőbeszédet Maximilian Lanzinner bevezető tanulmánya követi, amely a biztonság kutatásának általános, valamint irányadó kérdéseit ismerteti, kiemelve a fogalom vizsgálatának aktualitását és fontosságát a nemzetközi politikában. A biztonságot nélkülözhetetlennek tartja a világban a politikai rendszer stabilitásának megőrzése, az információk és a kereskedem zavartalan folyása, valamint a nyugodt mindennapi élet érdekében. A modern kor előtti korszak egyik kutatási területét már évtizedek óta a békekongresszusok és a békekötések képezik. A békekötések során a 17. század óta a harmincéves háborút lezáró vesztfáliai kongresszus szolgál mintaként, egyfajta mértékként mind a tárgyalási praktikák, a nyelvi formák, mind a jogi szabályozás tekintetében. Lanzinner biztonság-történeti szempontból igen fontos kérdésre hívja fel a figyelmet: vajon hosszú távon a hatalmaknak mennyire állt érdekében a béke fenntartása Európában. A béke és a biztonság alapelveknek számítottak, ugyanakkor mégsem tartoztak össze, nem mindig feltételezték egymást céljukat tekintve. A profán békekötések a 17. század folyamán egyre intenzívebbé váltak azért, hogy a tartós békét, a *pax perpetua* elérjék. A vesztfáliai békével kezdődött el a „klasszikus nemzetközi jog” korszaka, amely a békén és

¹ *Sicherheit in der Vormoderne und Gegenwart. Symposium der Nordrhein-Westfälischen Akademie der Wissenschaften und der Künste.* Hg.: Lanzinner, Maximilian. Paderborn–München–Wien–Zürich, 2013. 84 p.

a biztonságon, a háborúk megelőzésén alapult. Ezzel szemben a 16. században a biztonság gondolata még alig volt megfogható.

Lanzinner előrevetítette azokat a témaköröket és problémafelvetéseket, amelyekről a konferencia előadásában szó esett. Így például biztonságtörténeti szempontból is említi a Német-római Birodalom helyzetét. Megállapítja, hogy a birodalom egyedüli úton járt és a 18. századra mintaként szolgált Európában, ugyanakkor passzív zóna maradt Európa mezején. Utal arra, hogy a háborúkat eleinte a vallási ellentétek miatt indították, majd később az öröklési sorrend, a hatalmi célok és az államépítés érdekében. Végül az így kiépült európai rendszer a 19–20. századra világméretűvé tágult. A szerző előrevetítette a szimmetrikus és az aszimmetrikus háborúk kérdéskörét.

Peter H. Wilson, a Hulli Egyetem történelemprofesszora a Német-római Birodalmat vizsgálta meg biztonságtörténeti szempontból. A tanulmány alapkérdése, vajon a birodalom Közép-Európa hatalmi politikájának a gyengeségét jelentette-e, illetve vajon nagyobb biztonságot nyújtott a térségben, vagy pedig veszélyt jelentett a békére nézve. A gyenge állam Max Weber-i definíciójának ismertetése után, amely a gyengeséget a háború, a vezetés és a hatalom hiányában látja, Wilson rátért a hiányosság három dimenziójának részletezésére. Leírta, hogy a gyenge államok miként veszélyeztetik a nemzetközi békét. Egyrészt kísértés-ként szolgálhatnak más államok számára, másrészt pedig potenciális veszélyt jelenthetnek saját határaitokon belül vagy kívül.

Wilson felveti a kérdést, amennyiben a birodalom Európa gyenge központja volt, veszélyeztette-e ezáltal a békét. Fontosnak tartja a birodalom fogalmának elemzését, annak definiálását, hogy mit értünk birodalom alatt. Ismerteti az erről alkotott különféle értelmezéseket, fogalmi meghatározásokat, majd pedig saját maga is megalkot egy új definíciót a „Reich-plus” kifejezéssel. Hangsúlyozza, hogy a birodalom nem volt állandó, a kora újkor folyamán változott a szerkezete, a területe, amit példákon keresztül illusztrál. A 16–17. század során állandó félelmet okozott más államok számára, mert azt gondolták róla, hogy homogén „egyetemes birodalom” megvalósítására törekszik a Habsburgok révén. Végkövetkeztetésként Wilson megállapítja, hogy a birodalom nem volt gyenge, hanem sokkal inkább kevert rendszert képezett, melynek egyaránt voltak gyenge és erős elemei is. Az pedig, hogy ez a rendszer mennyire veszélyeztette az európai békét, a külső és belső tényezők kölcsönhatásától függött.

Gabriele Haug-Moritz tanulmányában azokat az alapelveket vizsgálja meg, melyek az újkor európai békeszerződéseiben a biztonság megteremtéséhez vezettek. Akárcsak Lanzinner, ő is hangsúlyozza, hogy a biztonság az elmúlt ötven évben központi kérdéssé vált ezen a kutatási területen. Tanulmánya a béke és a biztonság vizsgálatára, azok tartalmi, fogalmi változásaira épül, amit az 1648-as vesztfáliai békeszerződéstől az 1814-es és 1815-ös párizsi és bécsi szerződéseken át egészen az I. világháborút lezáró 1918–1919-es békekig követ nyomon. Ismerteti a nemzetközi jog fogalmának fejlődését is a 17. század közepétől a 20. század elejéig. A biztonság fogalma először a versailles-i békében jelenik meg nemzetközi biztonság értelemben, ugyanakkor az 1815-ös párizsi békében is elhangzik szóban a biztonság fogalma, amely célként szerepel a szomszédos államok között.

Haug-Moritz szerint az 1648-as és az 1814-es békek közti legnagyobb különbség abban nyilvánult meg, hogy 1814-ben a békeszerződés megkötésekor nemcsak a szerződést megkötő felek, hanem Európa államai között is érvénybe lépett a szerződés. A bécsi konferencián valósult meg először az újkor történetében, hogy a béke egy minden európai államra kiterjedő politikai joghelyzetet alakított ki. Tovább haladva részletezi az 1815-ös és az 1919-es békek közti legfontosabb különbséget is, ami abban állt, hogy 1919-cel ellen-

tétben, az 1815-ös békében a biztonság és a béke fogalma még nem esett egybe. Ugyanakkor a versailles-i béke már mindkét fogalmat használta, a békét a háború lezárulásának tükrében, a biztonságot pedig mint intézményes kifejezést a nemzetközi jogban, amely a nemzetközi rend békéjét tartósan hivatott biztosítani. Haug-Moritz tanulmánya igen fontos megállapításokra jutott, gazdagítva a békekutatás területét.

Johannes Burkhardt írása a *Felekezet és biztonság Európában* címet viseli. A biztonságpolitikai problémák egy részét a kora újkor vallásossága és felekezeti különbségei okozták. A tanulmány három kisebb fejezetre osztva mutatja be, hogy a vallás és a felekezeti megoszlás rizikófaktoroként jelentkeztek a biztonság szempontjából, amit a 16. és 17. századi vallásháborúk sorozata igazolt. Burkhardt hangsúlyt fektet az intolerancia fogalmára, amely ezekhez a háborúkhöz ugyancsak hozzájárult. Az első részben bemutatja, hogy a valláshoz mint a biztonságot veszélyeztető tényezőhöz a politika miképpen viszonyult, illetve az államok milyen stratégiákkal rendelkeztek a vallási kérdések kezelésében. Ehhez forrásul az augsburgi vallásbékét használja, melynek révén a Habsburg Birodalomban a vallásbéke birodalmi törvény lett.

Burkhardt többek között azt is megvizsgálja, hogy a birodalmi alkotmányba miként tudták beépíteni a felekezeti pluralitást. Hangsúlyozza az augsburgi vallásbékében a szász diplomácia fontos szerepét, amely hozzájárult az újabb vallásháború elkerüléséhez. A következőkben felteszi a kérdést, vajon képes-e a vallás biztonságpolitikai szempontból pozitív szerepet játszani az államok közti kapcsolatokban. Végezetül arra a következtetésre jut, hogy a békés együttélést nem segítette elő a felekezeti különbség, a felekezetek kialakulásának időszaka az újkor első felében a biztonság komoly rizikófaktorát jelentette.

Christoph Kampmann öt fejezetre osztott tanulmánya a kollektív biztonsággal és az egyetemes békerenddel foglalkozik. Bemutatja azokat a békestratégiákat, amelyeket a modern kor előtti békeszerződéseknél alkalmaztak. Ernst-Otto Czempiel művéből indul ki kutatása során, aki könyvében azokat a stratégiákat vizsgálta meg, amelyek a múltban egy átfogó, egyetemes béke kialakítását tervezték. Czempiel magától értetődőnek tartotta, hogy az egyetemes békén korszakonként mást-mást értettek. A *pax universalis* fogalma alatt ma például a globális békét értjük, ellentétben a korábbi korszakokkal, amikor a kereszténységben belüli békét nevezték így, később pedig az Európán belüli békét.

Kampmann első kérdésfelvetése, vajon voltak-e békestratégiák a modern kor előtti európai szerződésjogban. A választ az európai békeszerződések egy konkrét példáján, a korabeli nagyhatalmak által 1518-ban Londonban kötött békeszerződésen keresztül mutatja be. Röviden ismerteti a béke történetét és pontjait, valamint kiemeli és a tárgyalások kulcsfigurájának nevezi Thomas Wolsey bíborost. Megállapítja, hogy az 1518-as megállapodás az egyetemes béke elérését célozta. Mind a humanista vonal, mind a pápai fellebbezések elősegítették az egyetemes béke megteremtését, ami elsődlegesen Wolsey bíboros céljainak kedvezett. Anglia békét akart kötni Franciaországgal, anélkül hogy ez a Habsburgokkal való kapcsolatát veszélyeztetné. Ennek megoldását szolgálta Wolsey terve az egyetemes békéről, amelyhez csatlakozni lehetett, és egyben demonstrálta, hogy a francia–angol szerződés nem a Habsburgok ellen irányul. Ugyanakkor a békeszerződést követő nyugalom nem volt tartós.

Kampmann elemzi, vajon a londoni szerződés egyedülálló esete volt-e az európai békeszerződéseknek, illetve a szerződés és a korabeli szokásos nemzetközi jogi gyakorlat között volt-e kapcsolat. Megállapítja, hogy a londoni szerződés a korabeli eljárásokkal szemben új egyetemes formát vezetett be. A szerződés szerkezeti alapelvei pedig a biztonság létrehozása és a garancia voltak. Zárszóként kiemeli, hogy a biztonságstratégiák vizsgálata és megértése a jövőben a kutatások fontos feladata lesz.

Az utolsó tanulmány Henfried Münkler politológus tollából a háborúkkal és egyéb veszélyekkel mint biztonságpolitikai kihívásokkal foglalkozik a 21. század elején. Különbséget tesz a klasszikus háborúk, valamint a helyükbe lépő új, aszimmetrikus háborúk, veszélyek között. A klasszikus háborúk, más néven szimmetrikus háborúk esetében az ellenfelek csapatai hasonló felépítésűek és hasonlóan felfegyverezettek voltak, függetlenül a katonai arányoktól. Ezek helyébe léptek a 21. század elején az aszimmetrikus háborúk és veszélyek, melyek következtében sebezhetőség alakult ki. Münkler tanulmánya részletesen megvizsgálja, hogy mit jelent a „stratégiai sebezhetőség”. Ezt a fogalmat ökológiai-geográfiai kontextusban mutatja be. A társadalmat a környezetváltozás és a katasztrófák veszélye, különösképpen a klímaváltozás fenyegeti.

A konferencia tanulmánykötete a biztonság témakörének különböző tényezőit elemzi a békeszerződések tükrében a kora újkortól egészen a 21. századig. A biztonság-történet fontos területét képezi a békekutatásnak, melynek aktualitása a jelenkorban nem kétséges. A modern kor előtti biztonságpolitika vizsgálata hozzásegíthet a jelenkori helyzet megértéséhez, illetve a történeti és fogalomtörténeti fejlődés megismeréséhez. A kötet szerzőinek, a téma elismert szakértőinek itt közölt írásai fontos adalékként szolgálnak a békekutatás területén eddig elért eredményekhez, ezért minden érdeklődő figyelmére igényt tarthatnak.

Kasuba Judit